

Dobre i złe sąsiedztwa

Od konfliktu
do współistnienia i współpracy

Tom 1
Bliscy i dalecy sąsiedzi

Redakcja naukowa
Katarzyna Grysińska-Jarmuła i Teresa Maresz

Spis treści

WSTĘP	9
<i>Stosunki sąsiedzkie na szczeblu lokalnym</i>	
Sebastian Ruciński, <i>Stosunki między pasterzami a władzami miast rzymskiej Italii na podstawie listu prefektów pretorium do władz Saepinum</i>	16
Dariusz Spychała, <i>Chrześcijanie i poganie w późnym Cesarstwie Rzymskim. Dobre czy raczej złe sąsiedztwo? Wybrane zagadnienia</i>	25
Stefan Pastuszewski, <i>Granice wyznaniowe i etniczne między polską katolicką większością a rosyjską staroprawosławną mniejszością od połowy XVII wieku do czasów współczesnych</i>	41
Włodzimierz Jastrzębski, <i>Polacy i Kosznajdrzy. 500 lat sąsiedztwa. Raport z badań</i>	61
Katarzyna Grysińska-Jarmuła, <i>Wielkopolskie ziemiaństwo polskie i niemieckie w XIX i początkach XX wieku. Współpraca, rywalizacja czy koegzystencja?</i>	68
Kamila Kłudkiewicz, <i>Życie arystokracji niemieckiej w Wielkopolsce w XX wieku (1907-1939). Na przykładzie rodziny Hochbergów z Goraja</i>	87
Tomasz Kawski, <i>Konflikty wewnętrzne w żydowskich gminach wyznaniowych w II Rzeczypospolitej</i>	103

Izabella Kopczyńska, <i>Relacje polsko-żydowskie w Poznaniu w okresie dwudziestolecia międzywojennego</i>	124
Aleksander Wabiszczewicz, <i>Этноконфессиональная ситуация и межэтнические взаимоотношения на Полесье в 1919-1939 гг.</i>	134
Andrzej Purat, <i>Akcja przesiedleńcza „Wisła” w świetle polskiej historiografii</i>	149
Barbara Techmańska, <i>Konflikty narodowościowe i regionalne na tzw. Ziemiach Odzyskanych i próby ich przewycięzania</i>	167
Marek Sass, <i>Przymuszewiaczy, sąsiedzi nie do końca z wyboru</i>	190
Andrzej Zaćmiński, <i>Sąsiedzi w państwie totalitarnym. Repatrianci i cudzoziemcy w Polsce pod nadzorem policji politycznej w latach 1949-1956</i>	201
Vladimír Goněc, <i>Sąsiedztwo postrzegane w sposób naturalny i sąsiedztwo określone lub zadeklarowane przez władze państwowe. Wymiar regionalny</i>	213
<i>Stosunki sąsiedzkie o charakterze międzynarodowym</i>	
Jerzy Janiec, <i>Cistercians', Sword Brothers' and Teutonic Order's Livonian Neighborhood occurred in the Chronicles and Documents between 1202 and 1346</i>	226
Giennadij Kowalienko, <i>Мир во время войны. Пограничные перемирия на русско-шведской границе в XVII-XVIII вв.</i>	240
Andrzej Skrzypek, <i>Pokręcone sąsiedztwo. Niemcy, Polacy i miejscowi</i>	246
Marek Mazurkiewicz, <i>Czynnik pamięci w pozimnowojennych stosunkach polsko-niemieckich</i>	256

Spis treści

Sergiusz Anoszko, <i>Wyspa niezgody: konflikt na Cyprze w XX w. i na początku XXI wieku</i>	268
Katarzyna Niemiec, <i>Chiny-Hongkong – skomplikowane relacje między mieszkańcami jednego kraju czy między sąsiadującymi ze sobą narodami?</i>	285
Arkadiusz Stempin, <i>Niemieccy muzułmanie trzeciej generacji między salafizmem a wielokulturowością</i>	298
BIBLIOGRAFIA	321
AUTORZY TEKSTÓW	350

Wyspa niezgody: konflikt na Cyprze w XX i na początku XXI wieku

Propedeutyka zagadnienia

W prawie każdym regionie globu toczą się spory i konflikty. Jednym z nich jest międzynarodowa sprzeczność interesów na Morzu Śródziemnym, a konkretnie konflikt na Cyprze. Trwa on już ponad czterdzieści lat („przedłużający się konflikt”¹ albo „konflikt tożsamościowy”²). Ostatnimi czasy daje się dostrzec szansę na jego zakończenie. O wpływy na Cyprze toczy się walka dyplomatyczna i ekonomiczna pomiędzy Grecją i Turcją. Jej przedłużający się charakter powoli staje się zapomniany – przesłaniają go inne, bardziej „ważne” wydarzenia na kontynencie europejskim.

Wyspa Cypr najczęściej kojarzona jest z miejscem wypoczynku, mitologiczną ojczyzną bogini piękna i miłości Afrodyty lub rajem podatkowym dla szarej strefy biznesu z całego świata. Rzeczywistość jest mniej kolorowa i romantyczna aniżeli przedstawia się ją w prospektach reklamowych biur podróży. W XX wieku, zwłaszcza od momentu wynegocjowania niepodległości, toczyły się tu krwawe bitwy o podłożu etniczno-religijnym. Niejednokrotnie łamane były obietnice, a życie wielu rodzin tu mieszkających było uzależnione od decyzji polityków. Konflikt na Cyprze jest drugim pod względem długości jego trwania, po wojnie izraelsko-arabskiej, w rejonie Bliskiego Wschodu³.

W artykule została podjęta próba holistycznej analizy konfliktu na Cyprze. Na początku zwrócono uwagę na genezę i źródło konfliktu, następnie przeanalizowano jego przebieg, a na zakończenie wspomniano o roli w tym sporze

¹ C. Psaltis, *Collective Memory, Social Representations of Intercommunal Relations, and Conflict Transformation in Divided Cyprus*, „Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology” 2016, Vol. 22-1, p. 20.

² J.E. Katsos, J. Forrer, *Business practices and peace in post-conflict zones: lessons from Cyprus*, „Business Ethics: A European Review” 2014, Vol. 23-2, p. 155.

³ M.E. Yilmaz, *Capturing the Complexity of the Cyprus Conflict*, „Turkish Journal of Politics” 2010, Vol. 1-1, p. 6.

wspólnoty międzynarodowej. Wysiłki pokojowe, zmierzające do zaprzestania tego zatargu, stanowią swoiste podsumowanie omawianego zagadnienia.

Historia skrawka ziemi (9251 km²) na szlaku, gdzie krzyżowały się interesy wielu imperiów, wygląda naprawdę imponująco. Około trzech tysięcy lat temu na Cyprze pojawiły się osoby posługujące się językiem greckim. Od tamtego czasu wyspa znajdowała się pod panowaniem wielu narodów i cywilizacji. Nad Cyprzem na przestrzeni wieków sprawowali kontrolę: Asyryjczycy (707-650 przed Chr.), Egipcjanie (570-546 przed Chr.), Persowie (546-333 przed Chr.), helleńska dynastia Ptolemeuszy z Egiptu (320-58 przed Chr.), Rzymianie (58 r. przed Chr.-330 r.), Bizantyńczycy (330-1191), Frankowie (1192-1432/1489), Wenecjanie (1489-1571)⁴.

W 1571 roku Cypr znalazł się pod panowaniem Imperium Turków osmańskich. Pod koniec XVII stulecia na wyspie mieszkało około 30 tys. etnicznych Turków, co stanowiło niemal 18% całej społeczności Cypru. Początkowo stosunki społeczne na wyspie układały się bezkonfliktowo, ale gdy w XVI stuleciu wprowadzono system *milletów*⁵, określający prawa i obowiązki ludności niemuzułmańskiej, zaczął się wyłaniać podział na rejony greckie i tureckie, zwane *cemaat* (czyli sojusze wspólnych wartości)⁶. W każdym z nich wybierano władzę sądowniczą i administrację, w tym na wsi, tzw. *muhtar*. W czasie panowania tureckiego na Cyprze nie dochodziło do większych starć. Co więcej, szereg decyzji podjętych przez sułtanat, jak na przykład zniesienie feudalizmu i podatku pańszczyźnianego, pozostałości po okresie panowania Wenecjan, spotkało się z zadowoleniem. Dla greckojęzycznych mieszkańców nie małe znaczenie miało także oficjalne uznanie przez Stambuł samodzielności Autokefalicznego Kościoła prawosławnego na Cyprze, a także edukacji. Zdaniem wielu analityków sprzyjało to wówczas zjednoczeniu wspólnoty narodowej⁷. Jednak, tradycyjna skłonność obydwu wspólnot Cypru (Turków i Greków) do identyfikacji z większymi narodami „macierzy”, w późniejszych czasach stała się podłożem konfliktu. Błędem byłoby przenoszenie stosunków między Grecją a Turcją na relacje między wyspiarzami. Faktem jednak jest, iż dochodziło między nimi do konfliktów, a to z kolei utrwalało wizję wroga oraz powstrzymywało ich od utożsamiania się z własną nacją⁸. Z czasem na Cyprze zaczęły się rodzić nastroje zmierzające do zjednoczenia z „macierzą” – Grecją, która w 1829 roku uzyskała

⁴ A. Borowiec, *Cyprus: A Troubled Island*, Westport, London 2000, pp. 11-15; W. Mallinson, *Cyprus: a historical overview*, LeThosía 2010, p. 38.

⁵ C.L. Dumas, *History and the Cyprus Problem*, „Social Science” 1968, Vol. 43-3, p. 148.

⁶ M.E. Yilmaz, *The Cyprus Conflict and The Annan Plan: Why One More Failure?*, „Ege Academic Review” 2005, Vol. 5-1, p. 32.

⁷ Z.M. Necatigil, *The Cyprus Conflict: A lawyer's View*, Nicosia 1982, pp. 1-2.

⁸ M.N. Michael, *Introduction: The Unchanging “Turkish rule”, the “Fair Ottoman Administration” and the Ottoman Period in the History of Cyprus*, [in:] *Ottoman Cyprus: A Collection of Studies on History and Culture*, ed. M.N. Michael, M. Kappler, E. Gavriel, Wiesbaden 2009, p. 16.

od Stambułu zgodę na niezależność. Na to jednak nie dała przyzwolenia Wielka Brytania. Dla niej Cypr do roku 1878 oficjalnie pozostawał częścią państwa tureckiego⁹. Co więcej, Cypr w momencie wybuchu I wojny światowej był traktowany jako aliant państw centralnych¹⁰. W następstwie aneksji Cypru przez Wielką Brytanię, w 1915 roku zaoferowano go królowi Grecji, lecz ten propozycję odrzucił, gdyż ceną było przystąpienie Grecji do wojny przeciwko Niemcom¹¹.

Po zakończeniu I wojny światowej na konferencji w Lozannie w 1923 roku Republika Turcji zrzekła się na rzecz monarchii brytyjskiej prawa do Cypru¹². Po dwóch latach wyspa oficjalnie stała się angielską kolonią¹³. Tymczasem na Cyprze jeszcze bardziej wzrosły nastroje zjednoczeniowe z Grecją. Doprowadziło to w 1931 roku do poważnych zamieszek i starć z władzami brytyjskimi. Ruch pod nazwą *Enosis* (strgr.: Ένωσις, hénōsis – unia, związek, zjednoczenie) musiał zejść do podziemia¹⁴. *Enosis* na wyspie stał się jeszcze bardziej popularny po II wojnie światowej, gdy w 1950 roku wyniknął problem obsadzenia stanowiska arcybiskupa Kościoła cypryjskiego. Wybór padł na Makariosa III.

Tego samego roku władze Kościoła zorganizowały „referendum” w sprawie unii z Grecją oraz realizacji idei *Enosis*¹⁵. Cypryjscy Grecy poparli ideę zjednoczenia. Natomiast arcybiskup Makarios III otrzymał pełnomocnictwo przedstawienia na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ wniosku o samostanowieniu Cypru, które jednak nie spotkało się z akceptacją i nie zapadła żadna uchwała w tej kwestii¹⁶. Brak decyzji wspólnoty międzynarodowej wywołał na wyspie falę strajków.

Arcybiskup Makarios III po powrocie ze Stanów Zjednoczonych założył Narodową Organizację Cypryjskich Bojowników (gr.: Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών (*Ethniki Organosis Kyprion Agoniston – EOKA*))¹⁷. Współtwórcą organizacji był pułkownik armii greckiej, skrajny nacjonalista Georgios Grivas, Cypryjczyk z urodzenia. Działalność bojówkarzy EOKA skierowana

⁹ D. Lindley, *Historical, Tactical, and Strategic Lessons from the Partition of Cyprus*, “International Studies Perspectives” 2007, Vol. 8, p. 228.

¹⁰ M.A. Culea, *Conflict Transformation: The Cyprus Issue*, “The International Journal of Diversity in Organisations, Communities and Nations” 2010, Vol. 10-4, p. 142.

¹¹ M.E. Yilmaz, op. cit., p. 7.

¹² C.L. Dumas, op. cit., p. 151.

¹³ K. Czubochoa, M. Paszkowska, *Konflikt cypryjski i jego wpływ na proces rozszerzenia Unii Europejskiej*, „Zeszyty Naukowe Zakładu Europeistyki Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania” 2007, nr 1, s. 29.

¹⁴ J. Ker-Lindsay, *A History of Cyprus Peace Proposals*, [in:] *Reunifying Cyprus: The Annan Plan and Beyond*, (ed.) A. Varnava, H. Faustmann, London-New York 2009, p. 15.

¹⁵ Plebiscyt został przeprowadzony nie drogą głosowania, lecz przez podanie petycji.

¹⁶ K.K. Kuczowicz, *Funkcjonowanie quasi-państwa w zjednoczonej Europie. Cypr Północny*, [w:] *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Res Politicae*, t. 5, red. H. Cwiętek, Częstochowa 2013, s. 76-77.

¹⁷ B. Nitecka-Jagiello, *Cypr: anatomia konfliktu*, Warszawa 1975, s. 33-43.

była głównie przeciwko Anglikom oraz Turkom pracującym w lokalnych siłach bezpieczeństwa¹⁸. Grekojęzyczni Cypryjczycy na znak protestu opuszczali służbę mundurową. W zaistniałej sytuacji władze kolonialne nie miały innego wyboru, jak tylko polegać na turekojęzycznych mieszkańcach wyspy. Pozwolono im na założenie partii Cypr Turecki¹⁹.

Pod koniec 1956 roku Brytyjczycy wyszli z propozycją znaną pod nazwą plan Radcliffe'a. Zgodnie z nim, cypryjscy Grecy mieli uzyskać szeroką autonomię. Jednak o polityce zagranicznej, obronności i bezpieczeństwie nadal miała decydować władza brytyjska. Plan ten został odrzucony. Co więcej, wśród społeczności tureckiej pojawiła się koncepcja *Taksim*, sugerująca rozdzielenie wyspy pomiędzy obu narodami ją zamieszkującymi²⁰. Wychodzono z założenia, że skoro Grekom nadano prawo samostanowienia, to dlaczego takim samym prawem nie zostali obdarzeni Turcy. Dlatego też Turcy utworzyli własną bojówkę – *Volkan*, późniejszą Turecką Organizację Oporu (tur.: *Türk Mukavemet Teşkilatı* – TMT)²¹.

Wzrost przemocy na wyspie przeniósł się na kontynent – do Grecji i Turcji, a to już groziło wojną między dwoma członkami NATO²². Zaistniała sytuacja zmusiła „protektorów” Cypru do podjęcia rozmów i pertraktacji. W ich wyniku zdecydowano o konieczności ogłoszenia niepodległości wyspy. Przywódcy Cypru w 1959 roku na konferencjach w Zurychu oraz Londynie zostali zmuszeni do zaakceptowania tego rozwiązania²³. W konsekwencji 16 sierpnia 1960 roku flaga brytyjska została ściągnięta z masztów. Przy koronie brytyjskiej pozostały jedynie dwie ważne strategicznie bazy wojskowe w Akrotiri i Dhekelia²⁴, a Cypr stał się niepodległym państwem. Jego pierwszym prezydentem został Makarios III, uzyskawszy poparcie 66,29% społeczeństwa uprawnionego do głosowania²⁵.

Konstytucyjny system, który powstał na Cyprze, był dziełem czynników zewnętrznych. Zrozumiałe są więc dążenia do zrównoważenia sił Greków i Turków we wszystkich sferach życia publicznego. Rząd został podzielony między Greków i Turków w proporcji 70:30, a wojsko 60:40. Celem zagwarantowania

¹⁸ O.P. Richmond, *Ethno-Nationalism, Sovereignty and Negotiating Positions in the Cyprus Conflict: Obstacles to a Settlement*, „Middle Eastern Studies” 1999, Vol. 35-3, p. 49.

¹⁹ W. Mallinson, *Cyprus: A Modern History*, London, New York 2009, p. 23.

²⁰ J.E. Katsos, J. Forrer, op. cit., p. 156.

²¹ S.R. Sonyel, *Cyprus – The destruction of a Republic and its Aftermath (1960-1974)*, LeThoşa 2003, p. 9.

²² Obydwie krainy weszły do Aliansu 18 lutego 1952 roku – Aut.

²³ W swoim dziele, poświęconym współczesnej historii Cypru, X. Stephen nazwał wyspę z tego powodu „niechcianą republiką” (v. X. Stephen, *Cyprus: Reluctant Republic*, The Hague 1971).

²⁴ K. Czubocho, M. Paszkowska, op. cit., s. 30.

²⁵ P. Osiewicz, *Pokojowa regulacja kwestii cypryjskiej. Aspekty prawne i polityczne*, Toruń 2008, s. 95.

spokoju pozwolono na stacjonowanie obcych wojsk – Ateny mogły przesłać 950 żołnierzy, a Ankara – 650²⁶. Konstytucja Cypru²⁷ przewidywała prezydencką formę rządów, głową państwa miał być Grek, a wiceprezydentem – zawsze Turek, w Radzie Ministrów siedem stanowisk było zagwarantowanych dla Greków, a trzy dla Turków²⁸. Greckich ministrów miał wyznaczać prezydent, a tureckich – wiceprezydent²⁹. Młode państwo cypryjskie już 20 września 1960 roku zostało przyjęte do ONZ³⁰, a na gwarantów niepodległości republiki wyznaczono Wielką Brytanię, Grecję i Turcję³¹.

Działalność EOKA została zawieszona, a płk Georgios Grivas opuścił kraj. Chociaż powstanie republiki na jakiś czas zahamowało falę przemocy, to jednak nie było ani festiwali, ani bicia kościelnych dzwonów, ani defilad z ludźmi tańczącymi na ulicach i świętującymi niepodległość³².

Zarówno społeczność prawosławna, jak i muzułmańska nie były usatysfakcjonowane takim rozwiązaniem sprawy. Ogłoszenie niepodległości Cypru przekreślało ideę *Enosis*³³, a konstytucja, zdaniem Greków, dawała Turkom zbyt wiele praw. Ponadto parlament nie mógł jej zmienić, gdyż o jej zmianach miały decydować obce mocarstwa. Również Turcy nie byli zadowoleni z powyższych rozwiązań, które jeszcze bardziej podzieliły wspólnoty. Nastąpił rozdział Kościoła i państwa, ale duchowni prawosławni nadal posiadali wpływ na system edukacji, politykę oraz sferę społeczną³⁴. Przez dłuższy czas stanowisko ministra szkolnictwa nie było obsadzane bez uprzedniej zgody arcybiskupa.

Niepodległość: wymarzona, wywalczona vs niechciana, kłopotliwa

Jak wspomniano wyżej, konstytucja była postrzegana przez Greków jako ograniczenie ich praw. Proporcje w rządzie i w wojsku nie odpowiadały faktycznemu podziałowi obu mniejszości etnicznych. Grecy stanowili około 78% mieszkańców Cypru. Co więcej, ich zdaniem, dokument narzucony z zewnątrz

²⁶ J. Ker-Lindsay, op. cit., p. 12.

²⁷ Konstytucję uchwalono 16 sierpnia 1960 roku; *Konstytucja Republiki Cypryjskiej* (seria: Biblioteki Sejmowej *Konstytucje świata*), tłum. z języka greckiego L. i P. Akritidis, wstęp P. Osiewicz, Warszawa 2013.

²⁸ M.E. Yilmaz, op. cit., p. 31.

²⁹ N. Točič, T. Kovziridze, *Kipr*, [v:] *Evropeizaciâ i razrešenje konfliktov: konkretnye issledovaniâ evropejskoj peryferii*, red. B. Koppiters, M. Emerson, M. Hëjzen, Moskva 2005, s. 76-77.

³⁰ P. Osiewicz, *Pokojowa regulacja...*, op. cit., s. 95.

³¹ *Cyprus: Conflict and Reconciliation*, "The World Today" 1959, Vol. 15-4, p. 146.

³² K. Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*, Yale 1977, p. 25.

³³ G.D. Camp, *Greek-Turkish Conflict over Cyprus*, "Political Science Quarterly" 1980, Vol. 95-1, p. 47.

³⁴ M. Hadjipavlou, *The Cyprus Conflict: Root Causes and Implications for Peacebuilding*, "Journal of Peace Research" 2007, Vol. 44-3, p. 355.

był dyskryminujący i niemający racji bytu. Niepokoiło ich prawo *veta*, które otrzymał nie tylko prezydent republiki, ale także wiceprezydent. Parlament, w razie chęci zmiany konstytucji, musiał liczyć się ze zdaniem jej gwarantów, a to z kolei nie podobało się prawosławnej społeczności na wyspie. Również Turcy nie byli zachwyceni – idea *Taksim* nadal była żywa w szeregach muzułmanów. Spierano się również o podatki oraz podział gmin. Turcy walczyli o to, aby policja i wojsko dla każdej wspólnoty były odrębne³⁵. Brak zgody i rywalizacja nie sprzyjały rozwojowi nowo powstałej republiki.

Wzajemną niechęć turecko-grecką jeszcze bardziej zaostrzył prezydent Makarios III, proponując w 1963 roku zmianę konstytucji, w myśl której grecka część mieszkańców wyspy miałaby pełną kontrolę w kraju³⁶. Wywołało to niezadowolenie wśród tureckiej społeczności, mieszkającej na Cyprze. W spór włączyły się Turcja i Grecja³⁷. W 1964 roku na wyspie została wytyczona tzw. Zielona linia, oddzielająca dwie społeczności. Pieczę nad spokojem wyspiarzy miały sprawować siły pokojowe ONZ, które na Cyprze stacjonują do tej pory.

Okres od proklamacji *independencji* do 1974 roku można nazwać czasem, w którym społeczność turecka cierpliwie znosiła wszystkie wyzwania. To wówczas na Cyprze zaczęto tworzyć etniczne enklawy. Turkom przypadło zaledwie 5% terenu, pomimo tego, że w chwili ogłoszenia niepodległości Republiki Cypryjskiej posiadali około 35% terytorium³⁸.

Niespodzianką dla pronacjonalistycznie nastawionych Greków była preorientacja poglądów prezydenta kraju Makariosa III. Co prawda, nadal był on zwolennikiem idei *Enosis* i uważał, że konieczne są zmiany, które mogą doprowadzić do wzrostu gospodarczego i politycznego grekojęzycznych mieszkańców, to jednak mogłoby to spowodować nie tylko kolejną falę przemocy, ale także wojskową interwencję Ankary, a to z kolei podważyłoby rację stanu nowej republiki. Dlatego też arcybiskup kategorycznie potępił terror oraz stosowaną przemoc i odciął się od bojówkarzy EOKA, a członkom rządu zakazał utrzymywania z nimi stosunków³⁹.

Postawa prezydenta spotkała się z wrogim nastawieniem w Atenach. Przeciwno arcybiskupowi zaczęto spiskować w celu obalenia jego rządów. Uważano, że stanowił on przeszkodę w realizacji polityki *Enosis*. Do zamachu stanu doszło 15 lipca 1974 roku. Gwardia Narodowa reżimu „czarnych pułkowników” zaatakowała wyspę⁴⁰. Makarios III ledwie uszedł z życiem, uciekając do

³⁵ M.E. Yilmaz, op. cit., p. 9.

³⁶ K.K. Kuczowicz, op. cit., s. 78-79.

³⁷ K. Czubocho, M. Paszkowska, op. cit., s. 32.

³⁸ V.D. Volkan, N. Itzkowitz, *Turks and Greeks: Neighbours in Conflict*, Cambridgeshire 1994, p. 140.

³⁹ M.E. Yilmaz, *Capturing the Complexity...*, op. cit., p. 10.

⁴⁰ Idem, op. cit., p. 31.

Londynu (zmarł w 1977 roku). Urząd arcybiskupa objął Gennadios. Nowym prezydentem ogłosił się Nikos Sampson – jeden z najbardziej kontrowersyjnych działaczy partyzantki EOKA⁴¹.

Turcy cypryjscy uważali, że to był początek ich końca. Lider wspólnoty tureckiej Rauf Denктаş zaapelował do Wielkiej Brytanii i Turcji (gwarantów niepodległości) o pomoc i interwencję. Monarchia brytyjska pozostała bierna, ale Turcja odpowiedziała na apel, wprowadzając na Cypr swoje wojska⁴². Wyspa została podzielona na dwie części – 38% terenu na północy kraju znalazło się w strefie okupacyjnej Ankarę. Kampanię z 1974 roku okrzyknięto mianem *Kıbrıs Barış Harekâtı* – operacja podtrzymania pokoju. W wyniku tureckiej inwazji Cypr utracił 70% najlepiej rozwiniętych gospodarczo terenów, 30% Greków cypryjskich straciło pracę. Znaczna część dóbr kultury uległa zniszczeniu lub stała się łupem rabusiów, a miejsca kultu religijnego były celem aktów wandalizmu i profanacji⁴³.

Sekretarz Generalny ONZ Kurt Waldheim zainicjował cykl rozmów i konsultacji, mających doprowadzić do porozumienia i zaprzestania konfliktu. Dopiero w lutym 1977 roku w Nikozji udało się zorganizować dwustronne spotkanie Makariosa III i Denктаş, na którym podpisano porozumienie składające się z czterech punktów, decydujących o przyszłości kraju. Cypr został federacją, co zapewniało odrębną administrację i terytorium, natomiast jedność państwa miał gwarantować wspólny rząd. O swobodzie przemieszczania się i osadnictwie planowano rozmawiać podczas późniejszych rokowań⁴⁴. Brak porozumienia i odmienne wizje na temat okoliczności zawarcia pokoju doprowadziły do zerwania rozmów. Kolejne „punkty” porozumienia (było ich dwanaście) USA, Kanada i Wielka Brytania zaproponowały w 1978 roku. Nowy plan federacji przewidywał podział Cypru na dwie części. W kompetencji rządu federacji miały pozostawać zagadnienia polityki zagranicznej, obrony, waluty i banków centralnych, handlu, komunikacji, finansów i cła, imigracji, lotnictwa cywilnego. Resztę spraw przewidywano pod auspicjami władz regionalnych. Chciano powołać dwuizbowy parlament: Izbę Wyższą składającą się z przedstawicieli obydwu wspólnot oraz Niższą – będącą procentową reprezentacją obu społeczności⁴⁵. Grecy cypryjscy po raz kolejny odrzucili to rozwiązanie, gdyż twierdzili, że taki układ nie gwarantuje trzech podstawowych rzeczy, o które walczą – swobody przemieszczania się, swobody osadnictwa oraz prawa do posiadania własności gdziekolwiek na terenie wyspy⁴⁶.

⁴¹ D. Lindley, op. cit., pp. 230-231.

⁴² N. Točči, T. Kovziridze, op. cit., s. 78.

⁴³ Biuro Prasowe i Informacyjne Republiki Cypryjskiej, *Rzut oka na Cypr*, LeThosía 2011, s. 41.

⁴⁴ N. Točči, T. Kovziridze, op. cit., s. 83-84.

⁴⁵ Ibidem, s. 88.

⁴⁶ F. Mirbagheri, *Cyprus and International Peacemaking*, London 1998, pp. 96-97.

Sekretarz Generalny Kurt Waldheim nie zraził się i odwiedzając wyspę w 1979 roku przedstawił dziesięć kolejnych propozycji rozejmu⁴⁷. Zasugerował demilitaryzację, a akcent był położony na kwestię miejscowości Warosia⁴⁸ oraz status jej mieszkańców. Rozmowy trwały krótko: Turcy nawet nie chcieli słyszeć o zmianie statusu Warosi, co było kluczowym postulatem Greków. Obie strony nie zgodziły się na tzw. *bi-communality*. Organizacja Narodów Zjednoczonych zawiesiła negocjacje⁴⁹.

Kolejna runda rozmów rozpoczęła się latem tegoż roku. ONZ reprezentował Hugo Gabbi. Pertraktowano głównie na temat czterech kwestii: zaufania między wspólnotami, powrotem i zasiedleniem Warosi przez Greków, konstytucji i problemów terytorialnych. Tym razem rozmowy potknęły się o sprawę definiowania *bi-zonality*. Dla Turków oznaczała konfederację, a dla Greków – system federalny z jednym rządem⁵⁰. Tym samym spotkanie zakończyło się kolejnym niepowodzeniem.

Rząd turecki na północy kraju w 1983 roku jednostronnie proklamował tzw. Turecką Republikę Cypru Północnego (tur.: *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti* – TKTC)⁵¹. Wcześniej (od 1975 roku) istniała tam Federacja Państwa Turków Cypryjskich⁵². Jej niepodległość uznał jedynie rząd w Ankarze⁵³ oraz Organizacja Islamskiej Konferencji, a po wojnie w 2008 roku uczyniły to również Abchazja i Górski Karabach⁵⁴. Rada Bezpieczeństwa potępiła ten akt⁵⁵, ale nie przerwała dalszych konsultacji. Nowy Sekretarz Generalny ONZ Perez de Cuellar wiosną 1984 roku podjął kroki, aby wznowić proces negocjacyjny na Cyprze, proponując pięciostopniowe wzajemne zaufanie. W wyniku rozmów na Cyprze przewidywano bezstrefową, bi-wspólnotową federację. Turcy mieli zachować 29% terenu (terytorium TRCP obecnie obejmuje około 36% obszaru wyspy), ale wojsko tureckie miało opuścić wyspę⁵⁶.

⁴⁷ R.J. Fisher, *Cyprus: The Failure of Mediation and the Escalation of an Identity-Based Conflict to an Adversarial Impasse*, "Journal of Peace Research" 2001, Vol. 38-3, p. 315.

⁴⁸ Warosia (też Varosha, Maras; gr.: Βαρύσσια) – południowa dzielnica miasta Famagusta, dawne kąpielisko. Po podziale wyspy w 1974 roku znalazło się w martwej strefie przygranicznej i obecnie, zupełnie niezamieszkałe, powoli niszczeje. Tureccy strażnicy wojskowi zabraniają wstępu na jego teren oraz robienia zdjęć. Patrz: G. McDonald, *Cypr*, Bielsko-Biała 2008, s. 150.

⁴⁹ O.P. Richmond, *Mediating in Cyprus*, London 1998, p. 106.

⁵⁰ J. Ker-Lindsay, op. cit., p. 17.

⁵¹ 15 listopada co roku w TRCP jest obchodzony Dzień Republiki – Aut.

⁵² K.K. Kuczowicz, op. cit., s. 80.

⁵³ M.E. Yilmaz, *Past Hurts and Relational Problems in the Cyprus Conflict*, "International Journal of World Peace" 2010, Vol. 2, p. 49.

⁵⁴ V.V. Stepanov, *Kipsrskij konflikt: sovremennoe sopriâtie i problema preodoleniâ*, [v:] Ètničnost' i religiâ v sovremennyh konfliktah, red. V.A. Tiškov, V.A. Šnirel'man, Moskva 2012, s. 484.

⁵⁵ *Resolution 541 of 18 November 1983*, Union Nations, Security Council Resolution – 1983, <http://www.un.org/Docs/scres/1983/scres83.htm> [data dostępu: 2.07.2016].

⁵⁶ K. Czubocho, M. Paszkowska, op. cit., s. 43.

W styczniu 1985 roku doszło do spotkania dwóch liderów podzielonego kraju. Negocjacje jednak z winy prezydenta Spyrosa Kyprianou zakończyły się fiaskiem. Cypryjczycy odrzucili także kolejną propozycję ONZ, powołując się na wspomniane trzy kwestie zasadnicze oraz na napływ do Cypru kolejnej fali osadników tureckich, a także brak uregulowań związanych z demilitaryzacją. Rozmowy wznowiono dopiero w sierpniu 1988 roku, po wybraniu George Vassiliou nowym prezydentem Cypru. W 1989 roku powrócono do umowy ramowej, obejmującej porozumienia Wysokich Stron z 1977 i 1979 roku⁵⁷. Planowi ONZ (tzw. Zbiór zasad) zdecydowanie przeciwny był Denktaş, uważając, iż Sekretarz Generalny ONZ nie ma prawa przedstawiać żadnych propozycji. Strony ponownie spotkały się w Nowym Jorku w lutym 1990 roku. Niechęć Turków do rozmów podsycały starania rządu Cypru o jego przystąpienie do Unii Europejskiej (formalne negocjacje sukcesyjne zaczęły się w 1998 roku). Oburzony tym faktem Denktaş, powołując się na równe prawo do suwerenności i sukcesji, odwołał wszystkie rozmowy z negocjatorami z ONZ.

Nowy Sekretarz Generalny ONZ Boutros Boutros-Ghali w 1992 roku przedstawił Radzie Bezpieczeństwa plan utworzenia bi-strefowego, bi-wspólnotowego państwa federalnego wraz z zakazem jakichkolwiek form podziałów, secesji lub dołączenia się do innego państwa. Sytuacja się powtórzyła: Grecy zaakceptowali propozycję, natomiast Turcy zrezygnowali z dalszych rozmów. Denktaş nawoływał do prowadzenia pertraktacji bez żadnych przedstawicieli ONZ. Tym niemniej lider Cypru Północnego powrócił do stołu negocjacyjnego. W sumie, na 100 propozycji Turcy przyjęli 91, ale brak zgody na temat pozostałych dziewięciu uczyniły rozmowy bezowocnymi. Tuż po wyborach 1993 roku plan zniknął z agendy. Na Cyprze został powołany nowy rząd GláThosa Joanu Kliridisa, niegdysiejszego współpracownika Makariosa III. Przez kolejne lata R. Denktaş coraz bardziej był niechętny wobec propozycji składanych przez przedstawicieli ONZ. W 1990 roku postanowił, że już nie będzie akceptował żadnej wersji federalizacji państwa, a jedynie pragnął luźnej federacji z mocną suwerennością jej części.

Plan Annana i następstwa jego odrzucenia. Cypr u progu nowego wieku

W związku z tym, że w 2001 roku było oczywiste przyjęcie Cypru do Unii Europejskiej, więc liderowi Cypru Północnego zaproponowano kolejne rozmowy, do których doszło w lutym 2002 roku. Wkrótce jednak okazało się, że ze strony przywódcy TRCP była to jedynie próba opóźnienia rozmów w celu przyłączenia Cypru do UE. Starania te wspierał rząd w Ankarze. Natomiast

⁵⁷ O.P. Richmond, op. cit., p. 193.

w Brukseli przekonywano, iż nawet jeśli wyspa się nie zjednoczy, to do UE będzie przyjęta jej grecka część.

W Turcji w listopadzie 2002 roku powstała nowa koalicja rządowa, sformowana przez AKP oraz Partię Sprawiedliwości i Rozwoju, która uzyskała 49,92% poparcia⁵⁸. Sytuacja ta zmieniła nastawienie rządu tureckiego wobec Cypru. Nowym premierem od 2003 roku został Recep Tayyip Erdoğan o aspiracjach proeuropejskich, a impas na Cyprze uniemożliwiał wejście Turcji do UE. Dlatego tuż po wyborach w Turcji, ONZ ogłosiła nowy plan pokojowy, znany jako „Kompleksowe rozwiązanie problemu cypryjskiego” lub „plan Annana”. Ukazało się w sumie pięć wersji tego planu. Pierwszą z nich Sekretarz Generalny ONZ przedstawił 11 listopada 2002 roku⁵⁹. Mieszkańcy wyspy byli wezwani do zatwierdzenia trzech konstytucji (ogólnej i dwóch federalnych), 122 ustaw federalnych i 1134 traktatów międzynarodowych. Całość liczyła około 10 000 stron, z czego jedynie 178 przetłumaczono na język grecki i turecki⁶⁰. Ostateczne rozwiązania planu zawierały 11 pozycji.

Tabela 1. **Plan Annana: Zjednoczona Republika Cypryjska**

1. System polityczny	zjednoczona Republika Cypru, składająca się z dwuczęściowej federacji (tak naprawdę, hybryda federacji i konfederacji) wedle wzorców modeli belgijskiego i szwajcarskiego
2. Władza	słaba władza centralna, mocna „autonomiczna”
3. Suwerenność	jednolita i wspólna, zakaz polityki i ideologii zarówno <i>Enosis</i> , jak i <i>Taksim</i>
4. Reprezentacja	prezydentura rotacyjna, 50/50 w Senacie (Izba Wyższa), stosowny co do ludności wyspy % w Izbie Niższej oraz Radzie Ministrów (Rada Prezydencka) i w innych instytucjach
5. Gwarancje	traktat z 1960 r. <i>mutatis mutandis</i> z aktualnymi realiami wyspy
6. Trzy wolności:	
przemieszczanie się	brak ograniczeń
osiedlenie się	ograniczone, respektowanie statusu <i>bi-zonality</i> na okres ... lat lub do momentu akcesji Turcji do UE
prawo posiadania	ograniczone, respektowanie statusu <i>bi-zonality</i> na okres ... lat lub do momentu akcesji Turcji do UE
7. Regulacja terytorialna	72:28 Grecy-Turcy

⁵⁸ J. Senkyr, *Elections in Turkey – Another Triumphal Success for the AKP*, “International Reports of the Konrad-Adenauer-Stiftung” 2011, Vol. 8, p. 40.

⁵⁹ Kolejne cztery propozycje: 10 grudnia 2002, 26 lutego 2003, 29 marca 2004, 31 marca 2004. Patrz: M.E. Yilmaz, *Capturing the Complexity...*, op. cit., p. 14.

⁶⁰ A. Emilianides, *Constitutional Structure of the Annan Plan*, [in:] *Reunifying Cyprus...*, op. cit., p. 95.

8. Wojsko	wojska obce mają być wycofane w ciągu ... lat lub do początku członkostwa Turcji w UE; lekko uzbrojona policja w częściach federacji, federalna policja
9. Przesiedlone osoby, mienie	regulacja terytorialna według złożonej formuły: częściowy powrót przesiedleńców i mienia albo częściowa rekompensata finansowa
10. Osadnicy/ imigranci	stała liczba Turków (45 000) na mocy specjalnych przepisów pozostanie na terenie zamieszkiwania dotychczasowego, pozostali – możliwość przesiedlenia się do kontynentalnej Turcji; podobna proporcja obowiązuje Greków cypryjskich
11. Członkostwo w UE	członkostwo na zasadzie <i>Acquis communautaire</i> ⁶¹

Źródło: D. Lindley, *Historical, Tactical, and Strategic Lessons from the Partition of Cyprus*, "International Studies Perspectives" 2007, Vol. 8, p. 238; *The Comprehensive Settlement of the Cyprus Problem*, 31 March 2004, New York 2004.

W dniu 24 kwietnia 2004 roku na Cyprze odbyło się referendum. Wzięło w nim udział 87%, uprawnionych do głosowania – 64,9% Turków cypryjskich opowiedziało się za przyjęciem planu, natomiast Grecy cypryjscy nie zaakceptowali go (75,8% głosów sprzeciwu). Wynik głosowania zaskoczył wspólnotę międzynarodową. Był to pierwszy przypadek, gdy państwo macierzyste nie chciało przywrócenia swojej integralności terytorialnej⁶². Po odrzuceniu planu Annana nowym „prezydentem” TRCP 17 kwietnia 2005 roku wybrano Mehmeta Ali Talata, człowieka pozytywnie nastawionego do dalszych rozmów. Również jego następcą – Derviş Eroğlu, lider TRCP od kwietnia 2010 roku, był zwolennikiem kontynuowania rozmów.

Prawosławna wspólnota Greków cypryjskich oczekiwała od rządu w Ankarze zaprzestania uznawania TRCP za podmiot państwowy oraz wycofania z Cypru 30 000 swoich żołnierzy. W zamian za to Grecy mieli zaakceptować fakt, iż wyspa nie będzie na ich wyłączne posiadanie. Dla Turków przewidywano pewien obszar niezbędny dla bezpiecznej i pokojowej egzystencji. Obydwie

⁶¹ *Acquis communautaire*, inaczej Porządek prawny UE – termin z języka francuskiego, który oznacza zbiór zasad prawnych obecnych Wspólnot Europejskich, jak również orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości i Sądu Pierwszej Instancji. W skład tego dorobku prawnego wchodzi wszystkie traktaty, na mocy których powołano: Europejską Wspólnotę Węgla i Stali, Europejską Wspólnotę Gospodarczą, Europejską Wspólnotę Energii Atomowej. Z czasem został on poszerzony o Traktat fuzyjny (1965), Jednolity Akt Europejski (1986), Traktat z Maastricht (1992), Traktat amsterdamski (1997) i Traktat nicejski (2000). Jest to tzw. prawo pierwotne. Oprócz tego system prawny Wspólnot tworzy tzw. prawo wtórne, czyli umowy o przystąpieniu nowych państw członkowskich do Wspólnoty, akty prawne uchwalone podczas działalności instytucji wspólnotowych (rozporządzenia, dyrektywy, decyzje, zalecenia i opinie), umowy między UE i państwami trzecimi, jak również umowy państw członkowskich UE dotyczące wspólnej działalności.

⁶² K. Czubocho, M. Paszkowska, op. cit., s. 47.

wspólnoty zaakceptowały prawo do swobodnego osiedlania się i posiadania własności na wyspie. Te trzy kwestie stanowią obecnie załączek kolejnych konferencji międzynarodowych, przygotowywanych przez ONZ.

Mapa. Cypr w 2006 roku – podział wyspy na część grecką i turecką

Źródło: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cy-map.svg>
[data dostępu: 10.08.2016].

Pierwsze lata nowego tysiąclecia przyniosły usztywnienie polityki elit niewyrażających zgody na jakiegokolwiek zmiany. Główną przeszkodą na drodze do porozumienia między dwiema zwaśnionymi od lat wspólnotami były i są napięcia natury etnicznej. Starania Kofi Annana doprowadziły do międzygminnych spotkań na wyspie. Jednak, pomimo wejścia Cypru do UE, wyspa strategicznie i kulturowo pozostaje na peryferiach Europy.

Natomiast są też i pozytywne skutki europeizacji wyspy. Zwraca się uwagę na trzy kwestie: powszechne zastosowanie praw obywatela na zasadzie „jedna osoba – jeden głos” (zadowolona z tego jest większość grecka), poszanowanie praw człowieka (może to gwarantować całkowity zwrot majątku odebranego Cypryjczykom) oraz pełne wdrożenie europejskiego *Acquis communautaire* bez jakichkolwiek odstępstw⁶³.

Wybory prezydenckie w 2008 roku i zwycięstwo Dimitrisa Christofiasa (kadencja 2008-2013) zapoczątkowały nową erę zapowiadającą zmiany. Został on wybrany z ramienia Postępowej Partii Ludzi Pracy. Ponieważ kształcił się w ZSRR i płynnie mówił po rosyjsku, więc traktowano go jako sympatyka komunistów. Mimo to miał on też poparcie demokratów i socjalistów⁶⁴. Zarówno Christofias, jak i Ali Talat (lider TRCP) widzieli konieczność podjęcia negocjacji. W ich następstwie w Nikozji, na ulicy Ledra, gdzie przebiegała wspomniana Zielona linia, 3 kwietnia 2008 roku zdjęto wszelkie bariery

⁶³ Idem, *Resolving the Cyprus Conflict: Negotiating History*, New York 2011, p. 195.

⁶⁴ V.L. Morelli, *Cyprus: Reunification Proving Elusive*, “Congressional Research Service”, January 5, 2016, p. 3.

i ograniczenia, powstałe jeszcze w 1960 roku⁶⁵. Tym samym Zielona linia przestała być granicą podziału, a stała się wewnętrzną granicą UE, zaznaczającą jedynie strefę działania *Acquis communautaire*⁶⁶. Z linii podziału przekształciła się w linię nadziei zjednoczenia.

W 2011 roku w strefie ekonomicznej Cypru (WSE; EEZ – *Exclusive Economic Zone*) odkryto węglowodory, będące podstawowym składnikiem ropy naftowej. To spowodowało powrót do ostatecznego rozstrzygnięcia problemów Cypru. Szacuje się, że złoża znalezione w wodach u południowo-wschodniego wybrzeża wyspy obejmują od 50 do 60 bilionów stóp sześciennych gazu oraz około 1,7 mld baryłek ropy naftowej⁶⁷. Odkrycie tego złoża jest ważne nie tylko ze względu na zapewnienie krajowego źródła energii i dochodów dla mieszkańców wyspy (węglowodory te mogą być realną energetyczną alternatywą dla konsumentów europejskich), ale także może przyciągnąć inwestorów. Takie perspektywy mogą stanowić zachętę do uregulowania dotychczasowych sporów⁶⁸. Bezpieczeństwo energetyczne stało się koniecznością, zwłaszcza w sytuacji, gdy Rosja ostatnimi laty niejednokrotnie eksport energii wykorzystywała w celach *stricte* politycznych⁶⁹.

Cypr leżący w regionie między Grecją, Turcją, Syrią, Libanem, Izraelem, Egiptem i Libią odczuwa ogromną presję międzynarodowych graczy. Z racji centralnego położenia oraz bliskości do wielu korytarzy energetycznych w regionie, może być w przyszłości gwarantem stabilności. Znalazienie węglowodorów zmotywowało Cypr, aby działać na rzecz pojednania, a przedsiębiorstwa biorące udział w negocjacjach energetycznych jeszcze bardziej zachęcają do tego, aby przyspieszyć proces porozumienia. W 2011 roku prezydent Dimitris Christofias zapewniał Cypryjczyków tureckich, że w razie zjednoczenia wyspy oni nic nie tracą, a wręcz odwrotnie – zyskają, gdyż „rząd federalny rozdzieli wszelkie zyski pomiędzy dwie części składowe”⁷⁰.

Czynnik gospodarczy dla społeczności cypryjskiej nie był tak istotny jak dla ludzi biznesu. Odkrycie złóż węglowodorów odsunęło kwestię ostatecznego rozwiązania podziału wyspy na pewien czas. Na północy pojawił się nowy lider – Dervis Eroğlu, wielokrotny premier Cypru tureckiego (Turecka Republika Cypru Północnego) (kadencje: 1985-1994, 1996-2004, 2009-2010) i „prezydent” TRCP w latach 2010-2015. Był on postrzegany jako człowiek nieskłonny do porozumienia. Podczas kampanii wyborczej, podobno, rzucił propozycję

⁶⁵ R.J. Fisher, op. cit., p. 311.

⁶⁶ M.A. Culea, op. cit., p. 144.

⁶⁷ A. Chambers, *A 40-year-old conflict we can actually solve*, „Diplomatic Courier” 2015, Vol.9-5, p.33.

⁶⁸ P. Osiewicz, *Złoża gazu ziemnego we wschodniej części Morza Śródziemnego: implikacje dla Cypru*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2014, nr 8, s. 93.

⁶⁹ J. Lough, *Russia's Energy Diplomacy*, „Chatham House Briefing Paper”, May 2011, pp. 1-16.

⁷⁰ P. Osiewicz, op. cit., s. 98.

tw. miękkiego rozvodu, jak to uczynili Czesi i Słowacy w latach 1992-1993⁷¹. Mimo to wystosował list do sekretarza ONZ Ban Ki-Moona z propozycją powrotu do rozmów⁷².

W 2012 roku Republika Cypryjska objęła prezydenturę w UE (*trio* prezydencji razem z Polską i Danią)⁷³. Zdaniem niektórych analityków przyczyną zawieszenia rozmów w połowie 2012 roku był kryzys finansowy i budżetowy w strefie euro, który odczuł sektor bankowy na Cyprze⁷⁴. Ponadto, prezydent Christofias, nie widząc nadziei na osiągnięcie porozumienia, podjął starania o reelekcję w 2013 roku⁷⁵. Jednak nowym prezydentem Republiki Cypryjskiej został Nikos Anastasiadis, przedstawiciel centroprawicowej partii DISY (kadencja od 28 lutego 2013), będący zwolennikiem planu Annana z 2004 roku. Zasugerował on, aby podstawą kolejnych rozmów były porozumienia z lat 1977 i 1979⁷⁶ oraz zbiór zasad przyjętych od 2006 roku. Jego polityka spotkała się z akceptacją parlamentu, którego przewodniczący – Yiannakis Omirou zasugerował, żeby rząd Cypru rozwiązał konflikt i odwołał się do opinii międzynarodowej, gdyż brak porozumienia jest przyczyną bezprawnej okupacji i łamania prawa⁷⁷.

W tym samym czasie nowy rząd w Nikozji przekonywał lidera TRCP i Turków, aby ci przystąpili do rozmów negocjacyjnych. Wspólnota muzułmańska nie była skora do rozmów. Jak podkreślał Eroğlu – dopóki na południu będzie administracja grecka, dopóty na północy będzie istniała TRCP⁷⁸. Strona turecka, wspierana przez rząd w Ankarze, nie wyrażała chęci podjęcia rozmów dopóki nie zostanie zaakceptowana aktualna sytuacja na wyspie. Nie widziano możliwości połączenia dwóch odrębnych państw w jedną całość. Impas spotęgowała decyzja Sądu w Strasburgu, który zobowiązał Turcję do wypłacenia 30 mln € na rzecz rodzin osób zaginionych po inwazji w 1974 roku, a także 60 mln € Grekom-Cypryjczykom półwyspu Karpas⁷⁹ jako rekompensatę za okupację tego terenu⁸⁰. Ustami szefa MSZ Turcji – Ahmeta Davutoğlu –

⁷¹ K.A. Kowalik, *Bez barykad i krwi. „Aksamitna Rewolucja” w Czechosłowacji jako przykład pokojowego przejścia do demokracji w państwie dwunarodowym*, [w:] *Przeszłość-Teraźniejszość-Przyszłość: problemy badawcze młodych politologów*, red. D. Mikucka-Wojtowicz, Kraków 2010, s. 155-163.

⁷² S. Küçükkoşum, *Turkish Cypriot Leader Ready for Tripartite New York Meeting*, “Hürriyet Daily News” 22.10.2010.

⁷³ Biuro Prasowe i Informacyjne Republiki Cypryjskiej, *Rzut oka...*, op. cit., s. 8.

⁷⁴ P. Osiewicz, *Złóża gazu ziemnego...*, op. cit., s. 100.

⁷⁵ J. Agathocleous, *Christofias Bows Out*, „Cyprus Mail”, May 15, 2012.

⁷⁶ Do dzisiaj są to ugody wyznaczające ramy dwustronnych negocjacji. Patrz: P. Osiewicz, *Złóża gazu ziemnego...*, op. cit., s. 94.

⁷⁷ *House President: A New Policy on the Cyprus Problem Needed*, “Famagusta Gazette”, March 2, 2013.

⁷⁸ V.L. Morelli, op. cit., p. 10.

⁷⁹ N. Toççi, T. Kovziridze, op. cit., s. 79.

⁸⁰ A. Bagdonas, op. cit., p. 86.

Ankara odmówiła spłacania tej sumy rządowi kraju, którego suwerenności nie uznawała.

Zaskoczeniem dla opinii międzynarodowej była wspólna deklaracja Anastasiadisa i Eroğlu z dnia 8 lutego 2014 roku. Uważa się ją za najważniejszy dokument od czasu uchwał z 1977 r. i 1979 r. oraz planu Annana z 2004 roku. Rozpoczęto prace nad „mapą drogową” w celu przygotowania plebiscytu mającego się odbyć pod koniec 2014 roku. Nie osiągnięto jednak żadnego kompromisu, a ulokowanie tureckiego statku sejsmicznego u południowych wybrzeży wyspy wywołało kolejne spory o złoża w obszarze WSE. Pomimo odwołania w marcu 2015 roku statku rząd w Ankarze nadal prowadził tzw. operacje sejsmiczne o nazwie NAVTEX⁸¹. W zaistniałej sytuacji obserwatorzy i negocjatorzy obecni na wyspie zaczęli otwarcie mówić o prawdopodobnym pogodzeniu się wspólnoty międzynarodowej z podziałem wyspy⁸².

W Turcji, w wyborach Dervişa Eroğlu pokonał Mustafa Akinci (kadencja od 30 kwietnia 2015 roku) z centrolewicy TDP, który zapowiedział wznowienie rozmów. Jego celem było doprowadzenie do podpisania umowy do końca 2015 roku. Pierwsza sesja negocjacyjna odbyła się już 17 maja, a 23 maja liderzy dokonali bezprecedensowego kroku spacerując razem ulicą Ledra, będącą symboliczną linią podziału wyspy.

Tureccy Cypryjczycy powściągliwie reagowali na trwające rokowania⁸³. Rozumiejąc nastroje wyczekiwania, Akinci w sierpniu 2015 roku odbył rundę rozmów z działaczami partii politycznych, organizacji pozarządowych, środowisk biznesu. Próbował zbadać, na jakie poparcie mógł liczyć w kwestii zawarcia kompromisu, który chciał zaproponować Grekom. Zaraz po wyborach Mustafa Akinci ogłosił konieczność weryfikacji dotychczasowych stosunków Cypru Północnego z Turcją. Jego zdaniem miały to być relacje rodzeństwa, a nie matki i jej małego dziecka⁸⁴. Ankara zareagowała zapowiedzią odmowy udzielenia wsparcia finansowego⁸⁵. Jej realizację boleśnie odczułby rząd Cypru Północnego. Tylko w latach 1974-2004 Ankara przekazała swojemu protegowanemu 3 mld US\$⁸⁶.

Tymczasem latem i jesienią 2015 roku zapoczątkowano nowy etap rozmów dwustronnych. Otwarto przejście graniczne w miejscowości Deryneia, odnowiono połączenia elektryczne pomiędzy dwiema częściami wyspy. Rozmowy o przywrócenie Grekom Warosi poparł prezydent Anastasiadis. Pomimo tego,

⁸¹ NAVTEX – navigational telex.

⁸² *Straw Calls for Acceptance of Cyprus Division*, „Famagusta Gazette”, November 26, 2014.

⁸³ V.L. Morelli, op. cit., p. 13.

⁸⁴ *Erdogan Engages in War of Words with New Turkish Cypriot Leader*, „Hürriyet Daily News”, April 26, 2015.

⁸⁵ Y. Kanli, *Akinci Won, Now What*, „Hürriyet Daily News”, April 28, 2015.

⁸⁶ A. Bagdonas, op. cit., p. 86.

że obie strony konfliktu weszły w rok 2016 z wolą porozumienia, to jednak do ugody jest jeszcze droga daleka. Za wcześnie jest mówić o sukcesie Akinci i Anastasiadisa. Poza wspólną deklaracją z 2014 roku nie pojawiło się nic nowego. Akinci spogląda na swoich poprzedników, a Turcy cypryjscy nie zechcą kontynuacji zbyt dużych ustępstw na rzecz Greków. Obie strony rozmów, opierając się na przyjętych ustaleniach mają nadzieję, iż nie nastąpi ich regres. Przed nimi jest jeszcze konieczność rozwiązania kwestii ustroju państwa. Grecy pragną ewolucji istniejącej obecnie Republiki Cypryjskiej, natomiast Turcy widzą Cypr jako zupełnie nowy twór państwowy na zasadach federacyjnych z mocną autonomią poszczególnych części. M.-ul-H. Khan na łamach prasy postawił pytanie, które czeka na odpowiedź: „Czy 2016 rok będzie ostatnim etapem problemu cypryjskiego?”⁸⁷. W odpowiedzi na nie w grudniu 2015 roku padły słowa lidera z południa:

Nikt nie dąży do zniesienia Republiki Cypryjskiej, lecz raczej do jej ewolucji w system dwustrefowej federacji⁸⁸.

Jak zauważył Akinci, może ulec zmianie system wyborczy. Jedną z propozycji jest sześcioletnia kadencja prezydenta i wiceprezydenta opierająca się na zasadzie: Grek prezydentem cztery lata, Turek – dwa, później zmiana: do końca kadencji Turek prezydentem, Grek – na stanowisku wiceprezydenta. Jego zdaniem, takie rozwiązanie pozwoli uzyskać równość polityczną dla obydwu wspólnot⁸⁹. Inną kwestią do rozstrzygnięcia jest spór o tereny, zarówno te pod okupacją TRCP, jak i te oddane pod bazy wojskowe Brytyjczyków. Problemem są też uchodźcy. Prawie cały sektor polityczny Republiki Cypryjskiej jest niechętnie nastawiony do pozostawienia na północy rdzennych Turków z kontynentu⁹⁰.

Przyszłe rokowania muszą uwzględnić kwestie bezpieczeństwa oraz własności na zajętych terenach (do dzisiaj międzynarodowy status prawny TRCP to terytorium pod okupacją Turcji)⁹¹. Grecy stoją na stanowisku, że wojska tureckie muszą opuścić wyspę, a zjednoczony Cypr, będący częścią UE, ma być chroniony przez wspólnotę europejską. Przypomnijmy, że Eroğlu w 2014 roku wyraźnie powiedział, że rząd w Ankarze nie wycofa swoich żołnierzy z Cypru⁹².

⁸⁷ M.-ul-H. Khan, *Turkish Northern Republic of Cyprus: Conflict to Re-Unification*, “Defence Journal” 2016, Vol. 19-10, p. 80.

⁸⁸ CNA, *President Anastasiades Hopes for Cyprus Solution in 2016*, “Famagusta Gazette”, December 15, 2015.

⁸⁹ Wedle danych partii EDEK w 2010 roku wśród Cypryjczyków południa aż 70% pytanym było przeciwko rotacji.

⁹⁰ *Jittery Turkish Settlers Seek Clarifications as Cyprus Talks Resume*, “Famagusta Gazette”, February 19, 2014.

⁹¹ A. Bagdonas, *Turkey in Cyprus: Changing the Status Quo*, “European Journal of Economic and Political Studies” 2015, Vol. 8, p. 85.

⁹² S. Evripidou, *AKEL: pay no heed to Eroglu’s rhetoric*, “Cyprus Mail”, February 22, 2014.

Nie wiadomo, jak do tej kwestii podejrze Akinci – czy nie będzie chciał drażnić Turcji. Podział zasobów energetycznych to kolejny punkt zapalny w rozmowach zwaśnionych stron. W dniach 6 i 7 lipca 2017 roku w Crans Montana w Szwajcarii kolejna inicjatywa sekretarza generalnego ONZ Antonio Guterresa zakończyła się niepowodzeniem. Po raz kolejny nie udało się nakłonić Greków i Turków cypryjskich do zawarcia porozumienia o zjednoczeniu wyspy⁹³.

Postawa lidera Turków wobec Greków, budowa zaufania, nowe przejścia graniczne mogą zapowiadać proces ugody⁹⁴. Nie ma jednak mowy o uznaniu niepodległości TRCP na zasadach podobnych do tych, które zaproponowano w sprawie Kosowa w 2008 roku. Na terenie Cypru Północnego nadal stacjonują tureckie wojska okupacyjne⁹⁵. Do secesji może dojść tylko w sytuacji aktu inspirowanego wewnętrznie⁹⁶. Natomiast niemożliwy jest plan „taiwanizacji” Cypru⁹⁷. Z drugiej strony widoczne jest na Cyprze wpływowo lobby greckie – nadal obowiązuje nieformalne motto „Cypr decyduje, Grecja popiera”⁹⁸.

W ramach podsumowania można stwierdzić, iż przez cały czas trwania konfliktu wypracowano trzy drogi stabilizacji sytuacji na Cyprze: separacja i uznanie TRCP, zachowanie *status-quo* lub działanie na rzecz pojednania dwóch narodów pod auspicjami jednego państwa⁹⁹. Aby ostatecznie rozwiązać problem cypryjski konieczny jest kompromis i ustępstwa każdej ze stron.

Island of discord: the conflict in Cyprus in the XX – beginning of XXI century

This article presents the history of formation, development and current situation of the Cyprus conflict. Starting with the roots of the impasse by controversial times of colonialism, this assumption allows us to understand the real causes and potential solutions and a possible exit from the crisis, which goes on for more than forty years. Cyprus, as a member of the European Union, is an essential geopolitical actor on the Mediterranean Sea, so it's important to understand and predict the potential further development of the relations feuding nations. That subject may be an example of how the threshold of the twenty-first century may be attempting to resolve old conflicts of this type on the island of Aphrodite.

⁹³ Patrz komunikat prasowy TVN24 z 7 lipca 2017 r., <http://www.tvn24.pl> [data dostępu: 7.07.2017].

⁹⁴ V.L. Morelli, op. cit., p. 20.

⁹⁵ A. Bagdonas, op. cit., p. 91.

⁹⁶ K. Czubocho, M. Paszkowska, op. cit., s. 41.

⁹⁷ A. Sözen, *The Turkish Cypriot Legislative Election of April 2009: Towards the 'Last Roll of the Dice' in the Cyprus Conflict?*, “South European Society and Politics” 2009, Vol. 14-3, p. 339.

⁹⁸ J. Sitilides, *The Modern Geopolitics of the Cyprus Question*, “Mediterranean Quarterly” 2014, Vol. 25-1, p. 81.

⁹⁹ M.-ul-H. Khan, *Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC)*, “Defence Journal” 2015, Vol. 18-12, p. 23.